

International Journal of Mardin Studies
(IJMS), 2022, 3(2), s. 51-66.

**Hatuncuk Hatun Camii'nin Özgün İşlevi
ve Plan Şeması Üzerinden Restitüsyon Denemesi**

Arş. Gör. Mehmet Ali OTYAKMAZ

Hatuncuk Hatun Camii'nin Özgün İşlevi ve Plan Şeması Üzerinden Restitüsyon Denemesi

Mehmet Ali OTYAKMAZ¹

Özet

Bu çalışmada, 19.yy yapısı olarak değerlendirilen Hatuncuk Hatun Camii'nin mekânsal ve strüktürel özellikleri irdelenmiştir. Yapının geçirdiği pek çok onarım ve kapsamlı değişiklikler, günümüzde sergilediği plan, cephe şemaları ve kütle organizasyonundaki farklılıklardan anlaşılmaktadır. Çalışma kapsamında, yapının strüktürü ve özgün işlevi üzerinden gerçekleştirilen analizler doğrultusunda restitüsyon dönemleri irdelenmiştir. Trabzon'un birçok mahallesinin aksine yapının yakın çevresinde Emir Mehmet Türbesi dışında başka bir tarihî yapı bulunmamaktadır. Trabzon'da camiye çevrilen yapıların tamamının özgün işlevi kilise iken Hatuncuk Hatun Camii'nin özgün işlevi tekkedir. Yapının, cumhuriyetin ilk yıllarındaki koruma yaklaşımlarının sonucu olarak sanat ve mimarlık tarihi yönünden kıymetli bulunmayarak niteliksiz ve köklü müdahalelere maruz bırakılması yapı hakkındaki çalışmaları da sınırlandırmıştır. Bu bağlamda çalışma kapsamında yapı hakkında literatürdeki sınırlı ve yüzeysel bilgiler incelenmiş, özgün işlevi üzerinden restitüsyon çalışmaları yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mimari Restitüsyon, Cami, Tekke, Trabzon, Hatuncuk Hatun.

Restitution Experiment Through Original Function and Plan Diagram of Hatuncuk Hatun Mosque

Abstract

In this study, the spatial and structural features of the Hatuncuk Hatun Mosque, which is considered as a 19th century structure, have been examined. The building reflects the traces of many repairs and extensive changes it has undergone with the plan, facade diagrams and mass organization it displays today. Within the scope of the study, the restitution periods have been examined in line with the analyzes carried out on the structure and original function of the building. Unlike many neighborhoods of Trabzon, there is no other historical building in the immediate vicinity of the building, except Emir Mehmet Tomb. While the original function of all the buildings converted into mosques in Trabzon were a churches, the original function of Hatuncuk Hatun Mosque is a lodge. The fact that the building was not found valuable in terms of art and architectural history as a result of the conservation approaches in the first years of the republic, and that it was exposed to unqualified and radical interventions have limited the studies on the building. In this context, within the scope of the study, limited and superficial information about the building in the literature has been examined, and restitution studies have been carried out on its original function.

Keywords: Architectural Restitution, Mosque, Lodge, Trabzon, Hatuncuk Hatun.

¹ Arş. Gör., Karadeniz Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, m.odyakmaz@ktu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-5190-8498.

Giriş

Trabzon ilinin kent silüetinde önemli bir yere sahip olan Hatuncuk Hatun Camii, Ortahisar İlçesi, İnönü Mahallesi'ndeki konumuyla tarihi kent içerisinde kayda değer bir öneme sahiptir. Güneyinden tanjant yolu geçen yapının kuzeyinden ise Trabzonspor Bulvarı geçmektedir. Hatuncuk Hatun Camii'nin doğusundaki Emir Mehmet Türbesi dışında başka bir tarihi yapı bulunmamaktadır. Cami, Tekke ve Zaviyelerin kapatıldığı 1925 yılına kadar Emir Mehmet Türbesinde yatan ve 19. yüzyılda vefat eden Kadiri Şeyhi Osman Baba Tekkesi olarak kullanılmıştır. 490,05 m2 yüzölçümüne sahip yapının mülkiyeti Hatuncuk Hatun Vakfına aittir (T.V.B.M., 2019).

Çevresi tamamen açık olan yapının kuzey cephesi, kentin en yoğun ve önemli caddelerinden olan İnönü Caddesine bakmaktadır. Doğusunda sırasıyla Necip Fazıl Kısakürek okuma salonu, Emir Mehmet Türbesi ve askerlik şubesi vardır. Trabzon Lisesi ve Cumhuriyet Ortaokulu gibi önemli eğitim kurumları ve apartmanların yakın çevresinde bulunduğu yapının çevresi tamamen açıktır.

Şekil 1. Hatuncuk Hatun Camii ve doğusundaki Emir Mehmet Türbesi (Google Earth, 2021)

Trabzon İli Ortahisar İlçesi'nde bulunan Hatuncuk Hatun Camii 19.yy'da ölen Kadiri Tarikatı şeyhi Osman Baba'nın tekkesi olarak cumhuriyetin ilanına kadar kullanılmıştır. Tekke olarak H.930/M.1523 yılında inşa edilen yapı, 13 Aralık 1925 tarih ve 677 sayılı kanunla yürürlüğe giren 'Tekke ve Zaviyelerin Kapatılması Hakkındaki Kanun' gereği aynı yıl camiye çevrilmiştir (Yüksel, 2000: 73). Caminin yakın çevresinde, hemen doğusunda yer alan ve Trabzon il merkezindeki Hamza Paşa, Ahi Evren, Gülbahar Hatun Türbesinden sonraki dördüncü ve son türbe olan Emir Mehmet türbesi² haricinde başka tarihi yapı bulunmamaktadır. Üzerindeki kitabesinden anlaşıldığı kadarıyla 1523 yılında Emir Mehmet adına inşa edilen türbe Kavak Meydan Mescidi Vakfı'na aittir (Zorlu, 2003:25). Emir Mehmet 1523-1524 yılları arasında Trabzon Valiliği yapmıştır (Şen, 1998). Türbede

² Emir Mehmet türbesi detaylı bilgi için bkz. T. ZORLU, Trabzon Gülbahar Hatun ve Emir Mehmet Türbeleri, 2003.

bulunan ikinci mezar ise 1877 yılında vefat eden Kadiri Tekkesi (Hatuncuk Hatun Camii) şeyhlerinden Osman Baba'ya aittir (Horuloğlu, 1978: 80, Karpuz, 1990: 50).

Şekil 2.Hatuncuk Hatun Camii ve Emir Mehmet Türbesi (T.V.B.M., 2007)

Farklı dönemlerde çeşitli müdahaleler görmüş yapıya köklü değişiklikler camiye çevrildikten sonra yapılmıştır. Pek çok değişiklik ve onarım geçiren yapının ortasındaki kubbeli bölümün özgün olduğunu belirten Yüksel (2000: 82), yapının bir 19.yüzyıl yapısı olduğunu iddia etmektedir. Yapının incelendiği literatürden³, yapının tekke olarak inşa edildiği, kuzey, güneyine ve doğusuna aynı ya da farklı dönem müdahaleleriyle dikdörtgen hacimler eklendikten sonra camiye çevrildiği bilgisinin haricinde, yapının restitüsyonuna ışık tutacak detaylı bilgiler elde edilememiştir.

Tekke olarak inşa edildiği H.930/M.1523 tarihinden 1923 yılına kadar özgün işlevi ve kütlelerini koruduğu tahmin edilen yapıya, esaslı müdahaleler cami olarak kullanılmaya başlanmasından sonra yapılmıştır. Özgün tekke yapısını oluşturan kirpi saçaklı, kubbeli (Son cemaat 2) bölümdür (Yüksel, 2000:78). Yapının güneyine dikdörtgen planlı harim bölümünün eklenmesi, diğer yapısal ve küçük çaplı onarım ve müdahaleler bu tarihten sonra yapılmıştır. Bu bilgiler haricinde yapıda gerçekleştirilen müdahaleler ve mimari değişiklikler hakkında yazılı ve görsel belge ve bilgiye ulaşılamamıştır. Özgün kare planlı kubbe ile örtülü hacmin kuzeyinde bulunan ve günümüzde kadınlar mescidi olarak kullanılan dikdörtgen planlı birimin (Son cemaat 1) yapıyla bir bütün olarak mı yoksa sonradan mı inşa edildiği hakkında yorum yapmak güçtür.

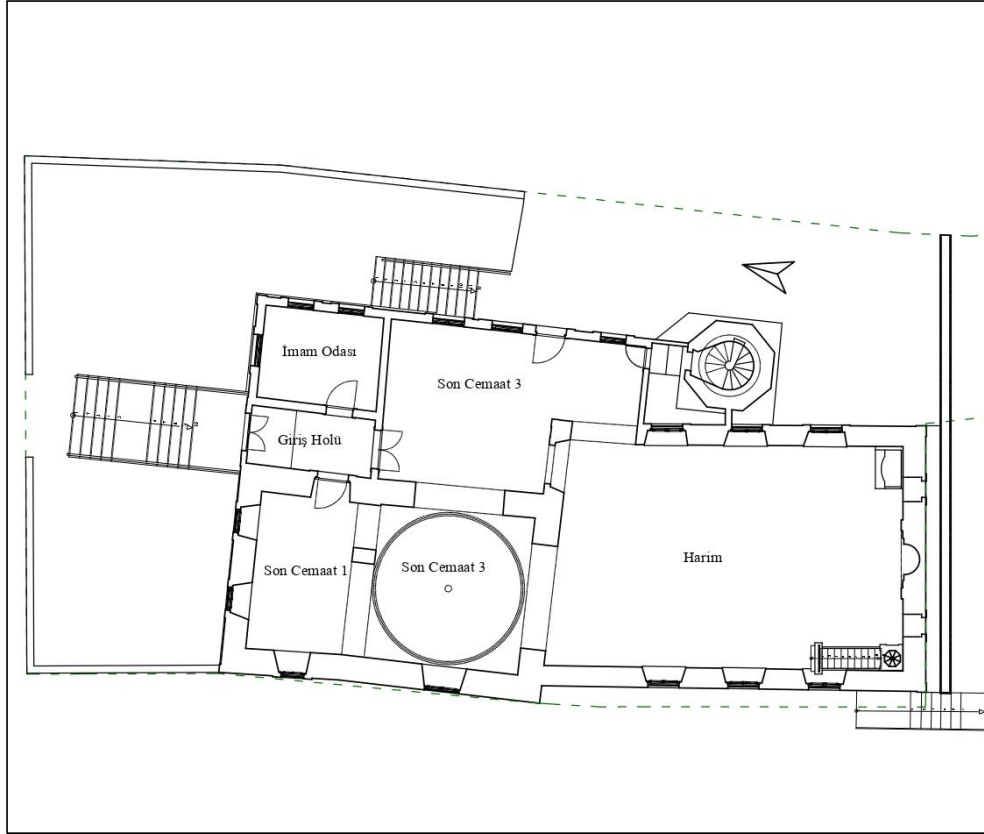
³ Bahsedilen yayınlar; Yüksel M.; "Trabzon'da Türk İslam Eserleri ve Kitabeler" C.1, Trabzon, 2000, Karpuz H.; "Trabzon" Ankara, 1990, Horuloğlu, Ş., "Tarihi Eserleri İle Trabzon", İstanbul, 1978, Tuluk, Ö.; Düzenli, H.; "Trabzon Kent Mirası" İstanbul, 2010, ÇETİNTAŞ, S.; "Trabzon'un Sanat Eserleri Raporu" İstanbul, 2010.

a)

b)

Şekil 3. a) Harim bölümünün altındaki bodrum kat, b) Güney cephesi (T.V.B.M., 2007)

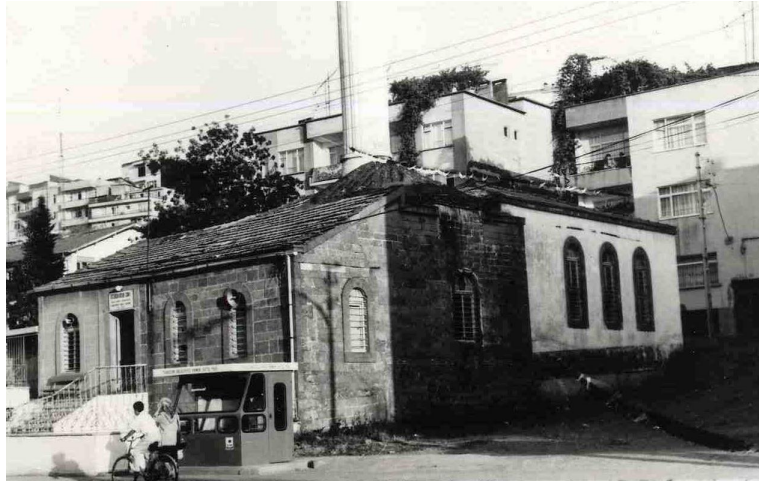
Şekil 4. Hatuncuk Hatun Camii Zemin Kat Plan Rölövesi (T.V.B.M., 2007)

Yapıya ait en eski görsel, fotoğrafçı Atilla Bölükbaşı'nın albümünden elde edilmiştir ve uzaktan görünen yapı genel hatlarıyla bugünkü haline yakındır. Yıldız albümünde yapıya dair bir görsel bulunmamaktadır (T.V.B.M. 2019).

Şekil 5. Yapının bilinen en eski fotoğrafı (Atilla Bölükbaşı arşivinden 1950'ler)

Uzun yıllar uygulanan basit onarımlar dışında köklü müdahaleler görmeyen yapının minaresi ise 1971 senesinde güney duvarına eklenmiştir (Horuluoğlu, 1978: 77).

Şekil 6. Hatuncuk Hatun Camii (V.G.M. Arşivi, 1974)

1. Tekke Yapıları ve Mimarisi

Tekkeler, kuruluş mantıklarının gereği, bağlı buldukları tarikat mensupları tarafından, her tarikatta farklılaşabilen gelenek ve usullere göre ibadet ve zikirlerin uygulandığı mekânlardır. Tarikatlerin dinî ritüellerini gerçekleştirdikleri yerler olmalarının yanında, tekkeler temel kültür ve inancın halk arasında yayılmasına da hizmet etmektedirler (Ocak, 1986: 472, Kartal, 1987: 63, Kara, 1977: 123). Tekke yapılarında tarikatların özellikleri ve ibadet şekillerine göre farklılıklar olabilmektedir ve bu farklılıkların belirlenebilmesi için her tekke yapısının ait olduğu tarikat ve ritüelleri hakkında detaylı çalışma ve araştırmaların yapılması gerekmektedir (Altuğ, 2006: 133).

Tekke yapılarının Osmanlı döneminde, camiden ya da evden dönüştürülerek ya da tamamen yeniden yapılarak kuruldukları görülmektedir (Demirel İşli, 1996: 94).16.yüzyıl tekkelerinden en erken tarihteki olanların bazılarının 2. Mehmet ve 2. Beyazıt dönemlerinde

cami-tekkeye dönüştürülmüş Bizans manastır ve kiliseleri oldukları görülmektedir (Tanman, 1994: 79).

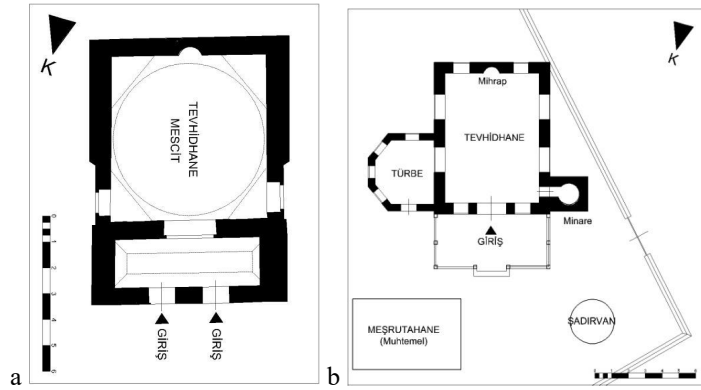
Osmanlı döneminde inşa edilen tekke yapılarının ana mekân unsurların tevhidhane, türbe-hazire ve Meşrutahane olduğu görülmektedir (Altuğ, 2006: 134, Tanman, 2015: 370). Bu hacimlerin bir araya gelişi, kurgusu, planlamadaki yeri ve biçimlenişinin yanı sıra mürid ve muhip sayısı, ibadet şekilleri ve ritüellerine göre tekkenin mimarisi farklılaşabilmektedir (Altuğ, 2006: 134, Güney, 2007: 142).

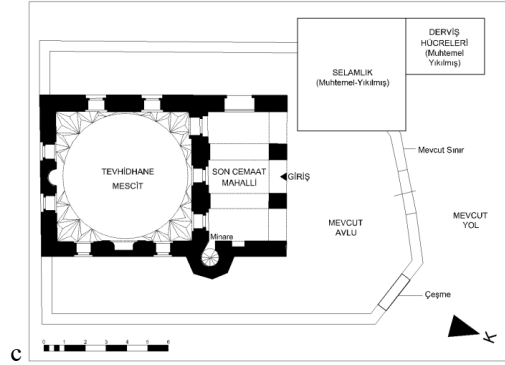
Tevhidhane, Tarikatın ibadet ve ritüellerinin yapıldığı, vakit namazlarının kılındığı, birtakım dini toplantılar ve eğitimlerin yapıldığı ana mekânlardır. Tekkenin en tipik özelliklerini barındıran ve mimarisinin oluşmasında rol oynayan ana mekândır. Kare, eyvanlı kare, dikdörtgen ve serbest planlı olarak tasarlanabilmektedir (Taşkın, 2017: 56).

Türbe ve hazireler, tekke mimarisi için, banilerinin, şeyhlerin ve aile fertlerinin defnedildiği mekânlar olmaları sebebiyle önemli birimlerdir. Tasavvufi bir etkiyle zikir ve ritüel alanlarına yakın şekilde gündelik hayatın bir parçası olacak şekilde tasarlanmıştır (Demirel İşli, 1996: 95).

Meşrutahane, Şeyhin ailesiyle birlikte günlük yaşantısını sürdürdüğü, sıradan bir evden farklı birimler içeren tekkeden bağımsız olmayan birimlerdir.

Kadirîyye Tarikatı, Hatuncuk Hatun Camii (Osman Baba Tekkesi)' nin 1925 senesine kadar bağlı bulunduğu ve bünyesinde tekke olarak hizmet vermek üzere inşa edildiği tarikattır. Kadiriyye tarikatı Abdülkadir-i Geylani tarafından 1166 Bağdat'ta kurulmuştur (Tatlıhoğlu, 2009: 105). Tarikatın zikir usulü toplu bir şekilde yapılan devrandır (Yılmaz, 1994: 108). Bu bağlamda Kadiri Tarikatı'nın 16.yy'da yapılmış tekke yapıları çalışma kapsamında ele alınmıştır.

Şekil 7. Hatuncuk Hatun Camii ile aynı dönem inşa edilen bazı tekke planları

a) Hindiler Tekkesi, b) Zeyniler Tekkesi c) Zağferanlık Tekkesi (Rölöve, Osmanoğlu İ., Taşkın C., 2015).

Hatuncuk Hatun Camii'nin özgün hâlinin tekke olarak inşa edildiği bilinmekle birlikte iki bölümden oluştuğu bilinen yapının bölümlerinin çilehane, tevhidhane veya ayin mekânı olarak kullanıldığı tahmin edilebilir; ancak hangi bölümün hangi işlevle özgün olarak işlevlendirildiğini kestirmek mevcut verilerle mümkün görünmemektedir. Osmanlı klasik dönem mimarisinde standart bir tekke tipolojisi bulunmamaktadır. Osman Baba Tekkesi ile aynı dönem inşa edilmiş Makedonya Prizren Halveti Tekkesi'nde de üzeri kubbe ile örtülü kare planlı bir hacim ve bitişiğinde dikdörtgen planlı bir mekân bulunmaktadır. Bulgaristan Demir Baba Tekkesi de iki hücreden oluşmaktadır; ancak İstanbul Şeyh Ebul Vefa Çilehanesi (Şekil 8) ise tek bir hücreden ibarettir. Bundan dolayı yapı üzerindeki mevcut izlerinden yola çıkarak birtakım yorumlarla sonuçlara varılabilir.

a)

b)

Şekil 8. a) Makedonya Prizren Halveti Tekkesi, b) Şeyh Ebul Vefa Çilehanesi (T.V.B.M., 2019)

Yapım tarihi 15. veya 16. yüzyıla tarihlenen Mardin'deki Şeyh Kasım Halveti Türbe-Mescidi Hatuncuk Hatun Camii ile yakın dönemde inşa edilen bir yapıdır. Yapı 19. yüzyılda tekke olarak kullanılan yapı günümüzde mahalle mescidi olarak kullanılmaktadır (Öztürkatalay, 1995: 71). Hamza-i Kebir Zaviyesi ise Mardin, Anayol Caddesi, Savurkapı (Bab es-Sor) Mahallesi'nde, Meydanbaşı yakınlarında yolun güney kanadında yer almaktadır ve zaviye-tekke işleviyle inşa edilmiştir. Yapı topluluğundan günümüze mescit olarak kullanılan ancak türbe olduğu belirtilen yapıya ulaşmıştır (Yeşilbaş, 2014: 170). Bugün

sadece türbe kısmı kalmıştır. Bir bölümü değiştirilerek mescit olarak kullanılmaktadır. Akkoyunlu Kara Yülük Osman'ın oğlu Hamza Bey'e ait olduğu bildirilen bu yapı, bugün beton camekanı ile kesilmiş olan kitabesinden anlaşıldığına göre (1438-1439) tarihinde yaptırılmıştır (Öztürk atalay, 1995: 71).

Şekil 9. Mardin Hamza-i Kebir Türbesi (Url- 2)

Ayrıca Trabzon'daki İskender Paşa, Gülbahar Hatun ve Musa Paşa Camii gibi klasik Osmanlı dönemi yapılarında da üzeri kırma çatı ile örtülü köşe payandaları bulunmaktadır. Buradan yola çıkılarak yapının çokgen kasnaklı kubbesinin köşelerinde de bu payandalardan olabileceği düşünülebilir.

a)

b)

Şekil 10. a) Gülbahar Hatun Camii, b) Musa Paşa Camii

(URL-1, 2020 <http://dunyacamileri.blogspot.com/2010/08/musa-pasa-cami.html>)

2. Yapı Üzerindeki Restitüsyon Verileri

Osmanlı Klasik Dönemi mimarisinin bir örneği olan yapıda ve aynı dönem Osmanlı tekke yapılarından elde edilen mekânsal analizler doğrultusunda bir dönem ayınlerin yapıldığı bir mekân, tevhidhane veya çilehane olarak kullanılan kare planlı hücre ve kuzeyindeki dikdörtgen planlı hücrenin batı duvarındaki taş örgüsünün renk ve biçim olarak sergilediği farklılığı, batı duvarındaki pencerelerin form ve simetri açısından uyumsuzluğu, bodrum kat ile hücrenin sıfır kotunu ayıran tuğla hatılın dikdörtgen planlı hücrede bitmiş olması iki mekânın ayrı değerlendirilebileceğini düşündürmektedir (Şekil 11).

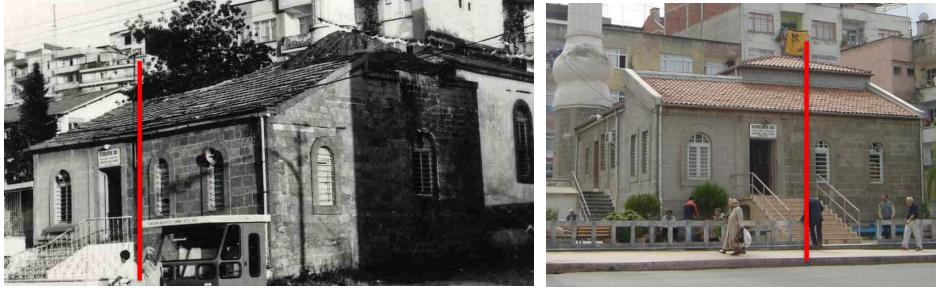
Şekil 11. Kare planlı hücre ve kuzeyindeki dikdörtgen birimin batı duvarının günümüz ve 1970'lerdeki durumu

Yapının güneyine büyük bir harim mekânının eklendikten sonra cami olarak kullanılmaya başlandığı bilgisi ve batı duvarındaki izlerden ve dokudan anlaşıldığı üzere kuzeyindeki dikdörtgen birimin, kare planlı ana mekânla aynı dönemde inşa edilmediği anlaşılmaktadır. Ancak ilk tasarımda olduğu halde farklı bir dönemde yıkılıp tekrar mı yapıldığı yoksa ilk tasarımda planlanmadan sonradan mı eklenmiş olduğunu kestirmek güçtür. Düzgün kesme taş malzemeyle inşa edilmiş kare planlı hücrenin sekizgen kasnaklı kubbesine dışta geçişte kirpi saçak iç mekânda ise pandantif geçiş elemanları kullanılmıştır (Şekil 11). Bölgedeki klasik Osmanlı dönemi yapılarında da görülen kırma çatı örtülü köşe payandaları yapıya ait fotoğraflarda görülebilmektedir (Şekil 11).

Şekil 12. a) Hatuncuk Hatun Camii Batı Duvarı 1974 (V.G.M Arşivi) b) 2019 yılındaki durumu

Kare planlı ana mekânla kuzeyindeki dikdörtgen mekânların batı duvarlarındaki yuvarlak kemerli pencerelerinin sövelerindeki ve ebatlarındaki farklar kuzeydeki dikdörtgen hacmin sonradan eklendiği ya da açıklığın özgün pencereye benzetilmeye çalışıldığını ve sonradan açılmış olabileceği fikrini güçlendirmektedir (Şekil 12).

a)

b)

Şekil 13. Kuzey duvarındaki malzeme ve pencere ebatlarındaki uyumsuzluk (V.G.M Arşivi)

Dikdörtgen planlı hücrenin ve kare planlı ana mekânın doğusuna ek olarak inşa edildiği anlaşılan ve yapıyla bütünlük oluşturacak şekilde planlanan dikdörtgen planlı birimlerden kuzey cephesini oluşturan giriş holü ve imam odası, yapı camiye çevrildikten sonraki bir dönemde briket tuğla ile örülmüş ve gerek malzeme ve doku olarak gerekse pencere ebat ve konumu olarak farklılaştığı görülmektedir (Şekil 13).

Günümüze kadar kare planlı hücrenin kuzey, güney ve doğu cephelerine eklenen bahsi geçen farklı hacimler özgün hacmin bu cepheleri için kapı ve/ya pencere boşlukları hakkında yorum yapmayı güçleştirmektedir. Dikdörtgen planlı birimden kare planlı hücreye geçişi sağlayan biri büyük diğeri küçük kemerlerdeki düzensizlik bu kemerlerde bir müdahale olduğu fikrini güçlendirmektedir (Şekil 14a).

a)

b)

Şekil 14. a) Kare planlı hücreden dikdörtgen planlı hücreye geçiş, b) Kare planlı hücre batı duvarı

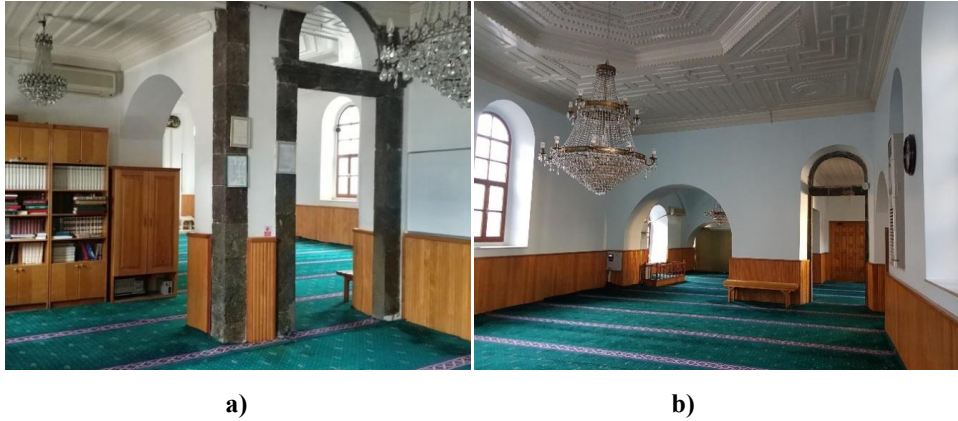
İncelenen aynı dönem tekke yapılarındaki son cemaat bölümünden tevhidhaneye geçişlerin üç bölümlü olması ve genişliğin üçe bölünebileceği düşünülürse geçişteki büyük kemerin sonradan birleştirmeyle oluşturulduğu düşünülebilir. (Şekil 14a). Kare planlı hacmin doğusuna eklenen son cemaat 3 birimine bu mekândan geçiş için yapılan açıklığın formu sonradan açıldığı fikrini güçlendirmekle birlikte kare planlı hacmin doğu cephesinin özgün kurgusu hakkında fikir yürütmek için yeterli bilgiyi vermemektedir.

Üzeri beşik tonozla örtülü ve günümüzde kadınlar mescidi olarak kullanılan dikdörtgen hacmin girişi özgünde de öyle olduğu tahmin edilen taş söveli ve sütünceli kapıdan sağlanmaktadır (Şekil 18). Özgün cephe açıklıkları ve oranlarını korudukları bilinen bölümün kuzey cephesindeki iki, batı cephesinde bir adet yuvarlak kemerli kesme taş söveli, ahşap penceresi bulunmaktadır (Şekil 6).

Şekil 15.a) Doğu cephesi 1990'lar (Koruma Kurulu Arşivi,1993), b) Doğu Cephesi 2019 yılı

Güneye doğru kotun artıyor olması yapının muhtemel girişinin doğudan olduğunu düşündürmektedir (Şekil 15a). Eğimli bir arazi üzerinde konumlanan yapıya en alt kota sahip kuzey cephesinden merdivenli girişin anlamsız ve zahmetli olacağı düşünülerek yapının muhtemel girişlerinin eski fotoğraflardan da anlaşıldığı üzere doğu cephesinden düz ayak yapıldığı anlaşılmaktadır. Yapının günümüzdeki girişlerine doğu cephesinden ve kuzey cephesinden merdivenle ulaşılmaktadır (Şekil 13b).

Şekil 16.a) Harim bölümünün özgün yuvarlak kemerli taş söveli giriş kapısı ve sonradan açılan kemerli geçiş, b) Harimden kare planlı mekâna ve son cemaat 3 bölümüne geçiş

Yapıldığı tarihten günümüze kadar muhdes müdahaleler görmemiş harim mekânın güney cephesindeki pencereleri 1996 yılında yapılan bir onarımda cephe duvarı ve taş söveleri sıvanmış ve çimento harcıyla taklit söveler yapılmıştır. 1950'li yılların başlarında

yapılan bir müdahalede ise harimin kare planlı hücre ile bütünleşmesi adına hücrenin güney duvarına kemerli bir açıklık yapılmıştır (Şekil 16b) (T.V.G.M., 2007). Harim bölümünün eklenmesi ile kare planlı hücreden harime geçişi sağlayan açıklığın açılması arasında, özgün yapının tekke işlevini yitirdikten sonra tek işlevinin cami olduğunu düşünerek fazla bir zaman olmadığı sonucuna varabiliriz. Yapının sonradan eklenen harim bölümünün altında sonradan açılan bodrum katı bulunmaktadır.

Şekil 17. a) Harim bölümü güney duvarı. b) Harim bölümü doğu duvarı

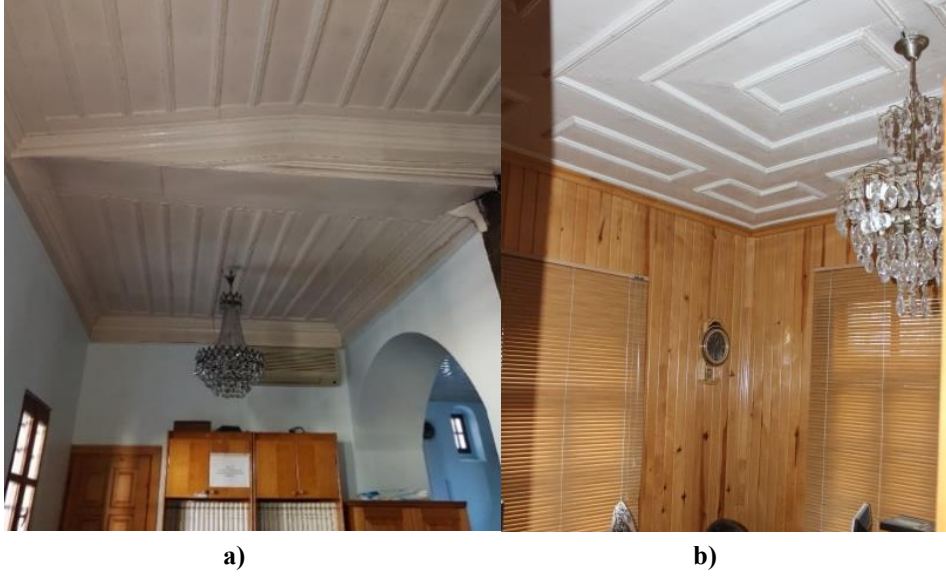
1950’li yıllarda yapılan büyük çaplı bir müdahale ile dikdörtgen birim ve kare planlı hücrenin doğusuna biri büyük diğeri küçük iki hücre ve dikdörtgen giriş mekânı eklenmiştir (T.V.G.M., 2007). Kare planlı hücrenin doğusunda kalan hacim son cemaat birimi olarak kullanılmakta ve girişi, giriş holünün güneyindeki dikdörtgen formlu ahşap kapıdan sağlanmaktadır (Şekil 18a).

Şekil 18. a), Giriş holünün güneyindeki kapı (T.V.B.M. 2019), b). Giriş holünün batısından son cemaat Kadınlara mescidine geçiş, c) İmam odası kapısı

Giriş holünün doğusunda kalan hacim ise imam odası olarak kullanılmaktadır (Şekil 19b) 1971 yılında doğu cephesine ilave edilen minareye, son cemaat yeri olarak kullanılan

hacmin kuzeydoğu duvarından giriş verilmiştir (Şekil 19a). Tavan ve döşemesi kabartma tekniğinde yapılan harim mekânı ile 1950 sonrası eklenen birimlerin tavanları özgünlüklerini korumaktadır ve özgün dönem eki olarak değerlendirilmesi gerekmektedir.

Şekil 19.a) Son cemaat 3 bölümünden minareye geçilen ahşap kapı ve tavan detayı, b) İmam odası (T.V.B.M, 2019).

3. Sonuç ve Değerlendirme

Trabzon'un Ortahisar İlçesi İnönü Mahallesi 709 ada 6 parselde bulunan söz konusu Hatuncuk hatun Camii 930/M.1523 yılında tekke olarak inşa edilmiştir. Tarihî yapının yakın çevresinde, kitabesinden 1523 yılında yapıldığı öğrenilen Emir Mehmet Türbesi dışında başka tarihî yapı bulunmamaktadır. Yapı, Kadiri Tarikatı bünyesinde kare hacimli kubbeli ana mekân ve kuzeyindeki birimle bütünlük oluşturacak şekilde tasarlanmıştır. Kare planlı ve özgün hâli kubbeli ana mekân ile bu mekânın kuzeyindeki günümüzde kadınlar mescidi olarak kullanılan dikdörtgen hacmin aynı dönem mi yapıldığı yoksa sonradan mı eklendiği hakkında eldeki verilerle kesin bir yargıya varmak güçtür. Ancak yapıdaki izlerden, malzeme ve detaylardaki farklılaşmalardan iki hacmin birlikte tasarlanmadığı düşünülebilir.

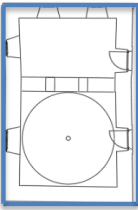
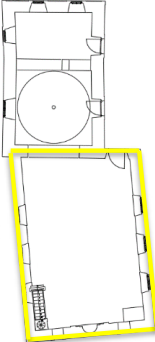
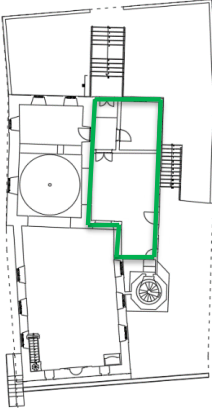
Hatuncuk Hatun Camii, 1925 yılında tekke ve zaviyelerin kapatılmasının ardından kısa bir süre sonra cami olarak hizmet vermeye başlamış ve 1950 yıllarına doğru muhtemelen cami cemaatine yetersiz kaldığı için güneyine dikdörtgen formlu yığma tekniği ile moloz taş malzemedeki yapılmış harim mekânı kibleye uygun yerleştirilmek için mevcut birimlere açılı bir şekilde eklenmiştir. Bu tarihten sonra 1950'lerdeki köklü müdahale ve eklentilere kadar ciddi bir değişim geçirmemiştir.

1950 yılından sonra yapıda kütleli büyük ölçekli müdahaleler yapılmıştır. Dikdörtgen planlı hücrenin doğu cephesine giriş holü ve imam odası, kare planlı hücrenin doğusuna ise son cemaat yeri ilave edilmiştir (Şekil 4). Farklı dönemlerde yapılan diğer küçük

müdahaleler yapının plan ve hacimsel anlamda değişikliğe uğramasına gerek duyulmayan müdahalelerdir. Sonuç olarak özellikle 1950 yılından sonra yapılan değişiklikler ve müdahaleler nitelsiz ve yapının özgünlüğünü bozacak müdahaleler olsalar da yapıyla simetrik bir bütünlük oluşturmaları ve özgün yapı detayları ve belge değerleri nedeniyle dönem ekleri olarak değerlendirilebilir.

Yapılan değerlendirmeler sonucunda Hatuncuk Hatun Camii'nin Restitüsyonu için üç dönem önerilmiştir. Birinci dönem, tekke olarak inşa edildiği 1523 yılı ile yapının camiye çevrildiği 1925 yılı arasını kapsamaktadır. Bu dönem kare planlı hacimle kuzeyindeki dikdörtgen planlı yapıdan oluşan ve Osman Baba Tekkesi olarak inşa edilen yapıyı kapsamaktadır. İkinci restitüsyon dönemi önerisi ise yapının güney cephesine harim mekanının eklenmesi sonucu camiye çevrilmesi ile 1950'li yıllara kadar olan dönemi kapsamaktadır. Yapının son dönemi olan üçüncü dönemi ise 1950'li yılların başlarında yapının genişletilmesi amacıyla tekkenin doğu duvarına eklenen bölüm ile daha sonrasında yapılan muhtesem müdahaleleri kapsamaktadır (Tablo 1).

Tablo1. Hatuncuk Hatun Camii Plan Restitüsyonu dönem analizi (Altlık Rölöve, T.V.B.M., 2007)

RESTİTÜSYON DÖNEM ANALİZİ		
1. Dönem 1525-1925	2. Dönem 1925 -1950	3.Dönem 1950-
		

Kaynakça

Altuğ, N. (2006).18. YY. Tekkeler ve Şeyhülislam Tekkesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Demirel İşli, E.(1996). **İstanbul Mimarisi'nde Tekkeler Eklentileri ve Restorasyonu**.Yayınlanmamış Doktora Tezi.İstanbul: Y.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü.

Güney, Ş. G.(2007). **Afganiler Tekkesi Restorasyon Projesi**. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Horuloğlu, Ş.(1978). **Tarihi Eserleri İle Trabzon**, Ankara: Cihan Matbaası. Sayfa 75-89.

- Kara, M.(1977). **Tekkeler ve Zaviyeler**, İstanbul: Dergâh Yayınları. Sayfa 120-128.
- Karpuz, H.(1990). **Trabzon**. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları/1127 Tanıtma Eserleri Dizisi/34. Sayfa 45-56.
- Kartal, N.(1987). **Tarikat Yapılan Üzerine Bir İnceleme**. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Ocak, A. Y.(1986). SuraiyaFarukhi, "Zaviye" **İslam Ansiklopedisi** İstanbul: Milli Eğitim Basımevi. Cilt 13, Sayfa 468- 487.
- Öztürkatalay, L. (1995). **Mardin ve Mardinliler**. İstanbul: Seçil Ofset Yayınları. Sayfa 54-72
- Şen, Ö.(1998). **Trabzon Tarihi, Trabzon**. Derya Kitapevi, Erhan Ofset Matbaacılık. Sayfa 125-154.
- Tanman, M. B.(1994). "Tekkeler". **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları. Sayfa 73-97.
- Tanman, M. B., Parlak, S. "Tekkeler" **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırma Merkezi İslam Ansiklopedisi**. <http://www.islamansiklopedisi.info/> (Erişim Tarihi: 04.01.2015),Cilt 40, Sayfa 373-378.
- Taşkın, C.(2017). **15. ve 20. Yüzyıllar Arası Bursa Tekkelerinin Mekân ve Cephe Kurgusu**.Edirne: Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Tatlıhoğlu, D.(2009). "Tasavvuf ve Tarikatlara Sosyolojik Bir Bakış".**Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, Samsun.Sayı 1, Sayfa 99-127.
- Yeşilbaş, Evindar, (2014). New Evaluations of Hamza-i Kebir Tomb in Mardin, Milel ve Nihal, 11 (2), 163-182.
- Yılmaz, H. K.(1994). **Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar**. İstanbul:Ensar Neşriyatı. Sayfa 103-121.
- Yüksel, M.(2000). "Trabzon'da Türk İslam Eserleri ve Kitabeler" C.1, Trabzon. Sayfa 65-102.
- Zorlu, T.(2003), **Trabzon Gülbahar Hatun ve Emir Mehmet Türbeleri**. Sayfa 15-34.
- T.V.B.M: Trabzon Vakıflar Bölge Müdürlüğü.
- V.G.M.: Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi.
- Url-1:<http://dunyacamileri.blogspot.com/2010/08/musa-pasa-cami.html>
(Erişim tarihi:13.07.2022).
- Url-2:<https://www.google.com/search?q=HAMZA+%C4%B0+SA+%C4%9E+%C4%B0>
(Erişim tarihi:13.07.2022).